

Антиризикова спрямованість правових механізмів державного регулювання аграрного підприємництва

Постановка проблеми. Основними засадами державної аграрної політики на період до 2015 року (Закон України № 2982, 2005 р.) до найвагоміших завдань віднесено удосконалення системи державного регулювання, зокрема механізмів державної підтримки страхування аграрних ризиків, забезпечення якості й безпеки продовольчих товарів, гармонізації національних стандартів із міжнародними тощо. Затверджена у 2007 році Кабінетом Міністрів України (постанова № 1158) Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року орієнтована на ефективне регулювання аграрного підприємництва системою галузевого управління відповідно до міжнародних стандартів менеджменту та вимог СОТ і директив ЄС (із проведенням оцінки потенційних ризиків та запровадженням відповідних антиризикових заходів). Отже, враховуючи те, що згідно із Конституцією України вона є правовою державою, дослідження антиризикової спрямованості правових механізмів державного регулювання аграрного підприємництва є актуальною задачею.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні дослідження проблем державного регулювання аграрного підприємництва були проведені провідними вітчизняними вченими-економістами. Так, П.Т. Саблук вказує на те, що саме ігнорування основ ринкової економіки та економічного інтересу створює ризики збитковості

сільського господарства [1, с. 217]. Мінімізація цих ризиків, на думку М.Ф. Кропивка, вимагає удосконалення державного управління на основі централізації організаційних і контрольних функцій синхронно з розвитком галузевих спеціалізованих та інтегрованих формувань корпоративного типу [2, с. 56]. О.Г. Шпикуляк доводить, що фундацією, яка визначає можливі стимули й пріоритети розвитку структур, особливості та механізми регулювання економіки і ринку, є інституціональна система, важливою складовою якої є державне регулювання та його правовий блок [3, с.75, 82]. Усе вищезгадане підтверджується у дослідженні А.Д. Діброви, який вважає розвиток інституційної системи загалом і державного регулювання зокрема передумовою подолання аграрних криз [4, с. 29, 30].

Слід зазначити, що аграрні ризики в усі часи були важливим об'єктом дослідження, серед яких виділяється напрацювання В.В. Чепурка [5, с. 8], в якому доведено, що для ефективного ризик-менеджменту в аграрному секторі економіки є необхідним створення ступінчастої системи моніторингу й аналізу чинників ризику, а на рівні сільського господарства України відповідно виникає необхідність у відстеженні та аналізі зовнішніх і внутрішніх чинників ризику. Також дослідження А.П. Минки довело, що ефективна система ризик-менеджменту має формуватися та здійснюватися узгоджено на рівнях національному, регіональному і підприємства [6, с. 17].

Зазначимо, що, з одного, боку, наукові дослідження були зосереджені на загальних

* Науковий керівник – П.Т. Саблук, доктор економічних наук, професор, академік НААН.

принципах організації державного регулювання аграрного сектору (і аграрного підприємництва), з іншого – також були проведені глибокі дослідження економічних та підприємницьких ризиків у галузі. Але доцільно дослідити також й антиризикову спрямованість процесу еволюції правових механізмів вітчизняного державного регулювання аграрного підприємництва.

Мета статті – висвітлити особливості теоретичного обґрунтування необхідності посилення антиризикової спрямованості правових механізмів державного регулювання аграрного підприємництва і проаналізувати їхню еволюцію в Україні в аспекті забезпечення ними мінімізації галузевих ризиків.

Виклад основних результатів дослідження. Те, що держава використовує потенціал підприємництва як фактор зменшення національних економічних ризиків, визнавали А. Сміт [7, с. 352], К. Маркс [8, с. 25; 9, с. 417], А. Маршалл [10, с. 5], Дж. М. Кейнс [11, с. 143], Л. Мизес [12, с. 43], Ф.Х. Найт [13, с. 56], Й.А. Шумпетер [14, с. 132]. Але й підприємці прагнуть уникати ризиків у своїй діяльності за допомогою держави. К. Маркс вказував, що величини вартостей безперервно змінюються, незалежно від бажання, передбачення та діяльності осіб, що обмінюються продуктами, і що необхідне сповна розвинене товарне виробництво для того, щоб із самого досвіду могло вирости наукове розуміння, що окремі приватні роботи, які здійснюються незалежно, – це всебічно зв'язані між собою як ланки суспільного поділу праці, що постійно приводяться до своєї суспільно пропорційної міри (ця міра прокладає собі дорогу лише через випадкові мінові стосунки продуктів приватних робіт, що постійно коливаються) [9, с. 85]. Зазначене твердження доводить взаємну залежність суспільного руху продуктів і руху їх індивідуального (підприємницького). По суті, це твердження продовжується також у відомому вислові К. Маркса: “те, що вірно відносно товару, виробленого в окремому промисловому підприємстві кожним окремим робітником, вірно й відносно річного продукту всіх галузей” [15, с. 422]. Отже, виробничі ризики є наслідком випадковості (невизначеності) мінових стосунків, на яку

суттєво впливають форми взаємодії суб'єктів на рівні підприємств, галузей, держави.

Про тісний зв'язок між розвитком підприємництва і розвитком держави говорив Дж. Гелбрейт, на думку якого розвинена підприємницька корпорація не примушується до максимізації прибутку й не добивається цього, тому її цілі мають бути сумісні з цілями суспільства та з цілями тих, із кого вона складається, тобто будь-яка особа стане солідаризуватися з цілями корпорації лише в тому випадку, якщо корпорація, на думку цієї особи, солідаризується з якою-небудь значною суспільною метою. І тоді розвинена корпорація в найважливіших стосунках є знаряддям держави, а у важливих справах держава виступає як знаряддя індустріальної системи. Відповідно чіткого кордону, що відокремлює державу від приватної фірми, вже не існує; вона стає вельми важко помітною й навіть умовною [16, с. 237-239, 422, 445-446].

Акцент на необхідності введення інституту підприємництва в Україні був зроблений ще 1990 року. Закон “Про економічну самостійність Української РСР” проголосив правомірність приватної власності та перехід до ринкової економіки. Концепція переходу тодішньої Української РСР до ринкової економіки згадує свободу підприємництва для формування мережі суб'єктів ринку, однакові можливості для розвитку всіх видів підприємництва, регулювання розвитку підприємництва лише економічними методами – через податки й податкові пільги, кредити, квоти, ліцензії, санкції, дотації. Про переведення аграрної сфери на рейки приватної власності ще у 1990 році відзначалося у постанові Верховної Ради “Про земельну реформу” і Закон “Про пріоритетність соціального розвитку села і АПК в народному господарстві”. У 1991 році прийняті Закони України “Про підприємництво” та “Про підприємства в Україні”, в яких підприємництво визначалося як проведення на власний ризик діяльності для одержання прибутку, а підприємство – як самостійний статутний суб'єкт, що веде певні види діяльності з метою одержання відповідного прибутку (чи доходу).

Згідно із вищезгаданими Законами України, до форм підприємницької діяльності були віднесені колективне сільськогосподарське підприємство (1992 р.), сільськогосподарська кооперація (1997 р.), а також фермерське господарство (2003 р.). Таким чином, сільське господарство за 1992-2003 роки було переведене переважно на підприємницькі засади та ринкові відносини.

Прийнятий у 2003 році Господарський кодекс України мав сприяти діловій активності суб'єктів господарювання й розвитку підприємництва. У ст. 6 Кодексу до загальних принципів господарювання в Україні були віднесені: свобода підприємницької діяльності та обмеження державного регулювання економічних процесів для забезпечення соціальної спрямованості економіки,

добросовісної конкуренції у підприємництві, екологічного захисту населення і захисту прав споживачів та безпеки суспільства і держави. Тому ст. 42 Кодексу визначає підприємництво як самостійну, ініціативну, систематичну, на власний ризик господарську діяльність, що здійснюється вже з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку, а у ст. 62 підприємство – самостійний суб'єкт господарювання, створений для задоволення суспільних і особистих потреб. Якщо зважити й на те, що ст. 11 Кодексу вказує підприємцям, які розраховують на державну підтримку, на необхідність узгоджувати свої егоїстичні інтереси з інтересами суспільними, еволюція підприємництва вимагає посилення його соціалізації (рис. 1).

Рис. 1. Принципова схема еволюції системи загального й аграрного підприємництва в Україні за 1991-2012 рр.

Джерело: Узагальнення автором змісту нормативно-правових актів України.

За роки незалежності в Україні були прийняті численні галузеві правові акти антиризикового характеру. Так, у Законі України “Про ветеринарну медицину” (1992 р.) розглядається сутність аналізу ризику – процесу, що включає ідентифікацію небезпеки, оцінку ризику хвороби тварин, управління ризиком; Закон України “Про карантин рос-

лин” (1993 р.) передбачає зосередження державного регулювання на зменшенні ризику розповсюдження карантинних організмів, а “Про пестициди і агрохімікати” (1995 р.) – регулює особливості застосування пестицидів і агрохімікатів, визначає права й обов'язки підприємців та держави у цій сфері, вводить обов'язкове страхування еко-

логічного ризику діяльності, пов'язаної з ввезенням пестицидів і агрохімікатів, їх транспортуванням та використанням.

Закон України “Про захист рослин” (1998 р.) висуває жорсткі вимоги дотримання технології вирощування сільськогосподарських рослин, у т. ч. щодо екологічного й економічного обґрунтування доцільності захисту рослин від шкідливих організмів. Закон України “Про меліорацію земель” (2000 р.) вказує на обов'язковість державного контролю за дотриманням чинних вимог екологічної безпеки в експлуатації меліоративних систем і т. ін.

Закон України “Про зерно і ринок зерна в Україні” (2002 р.) орієнтує на: забезпечення продовольчої безпеки держави; формування сприятливої для ринку зерна інвестиційної, кредитної й податкової політики; оптимізацію структури та ефективності зернового виробництва з урахуванням потенціалу природно-кліматичних умов і ринкової кон'юнктури; функціонування ринку зерна на засадах поєднання вільної конкуренції та державного регулювання з метою збалансування інтересів суб'єктів господарювання й держави. Закон України “Про молоко і молочні продукти” (2004 р.) визначає основні засади державної політики щодо забезпечення безпечності та якості молока і молочних продуктів для життя й здоров'я населення. Закон України “Про систему інженерно-технічного забезпечення АПК України” (2006 р.) має чітку орієнтацію на пріоритет інтересів сільськогосподарських виробників; розробку інноваційних технологій. У схваленій Кабінетом Міністрів України (2009 р.) Концепції Державної цільової економічної програми впровадження в АПК новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції на період до 2016 року згадуються аграрні ризики в Україні, що виникли, через деградацію та якісну недосконалість матеріально-технічної бази галузі.

Закон України “Про інвестиційну діяльність” вказує, що інвестиційний проект, для реалізації якого може надаватися державна підтримка, має містити інформацію про ризики проекту, запобіжні заходи і страхування ризиків у випадках, передбачених зако-

ном. Це на нинішній час вкрай важливо, бо, за даними П.Т. Саблука, через призупинення в сільському господарстві інвестиційно-інноваційного процесу щорічні втрати лише у рослинництві сягають 15-18 млрд грн [1, с. 382]. Такий рівень втрат суттєво перевищує розмір державної допомоги аграрним товаровиробникам на рівні вимог СОТ.

Закон України “Про страхування” згадує страхування: від вогневих ризиків і ризиків стихійних явищ; майна; кредитів; інвестицій; фінансових ризиків; виданих та прийнятих гарантій; сільськогосподарської продукції; цивільної відповідальності інвестора, в т. ч. за шкоду, заподіяну довкіллю і здоров'ю людей. Закон України “Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою” розрізняє катастрофічні ризики у сільському господарстві як надзвичайні ситуації техногенного й природного характеру, велику сукупність і масштаби проявів стихійних сил природи та діяльності людини у процесі створення матеріальних благ (аварії, пожежі), і сільськогосподарський страховий ризик – ризик загибелі (або втрати, пошкодження) застрахованих посівів (посадок), загибелі (або недоодержання) застрахованого врожаю, загибелі (або втрати, вимушеного забою, вимушеного знищення) застрахованих тварин внаслідок настання страхової події, яка передбачена чинним договором страхування.

Прийнятий у 2007 році Закон України „Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності” має на меті виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання й забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт і послуг, прийнятного рівня безпеки для населення, навколишнього природного середовища; забезпечення пріоритетності безпеки у питаннях життя і здоров'я людини, функціонування й розвитку усього суспільства, середовища проживання та життєдіяльності перед усіма іншими інтересами і цілями у сфері господарської діяльності. Сутність прийнятного ризику за даним Законом: соціально, економічно, технічно й політично обґрунтований ризик, який не перевищує гранично допустимого рівня.

Відповідно до ст. 5 і 22 вищезгаданого Закону Кабінет Міністрів України за період 2007-2012 років затвердив низку Критеріїв

та Порядків розподілу суб'єктів господарювання за ступенем ризику їх господарської діяльності (рис. 2).

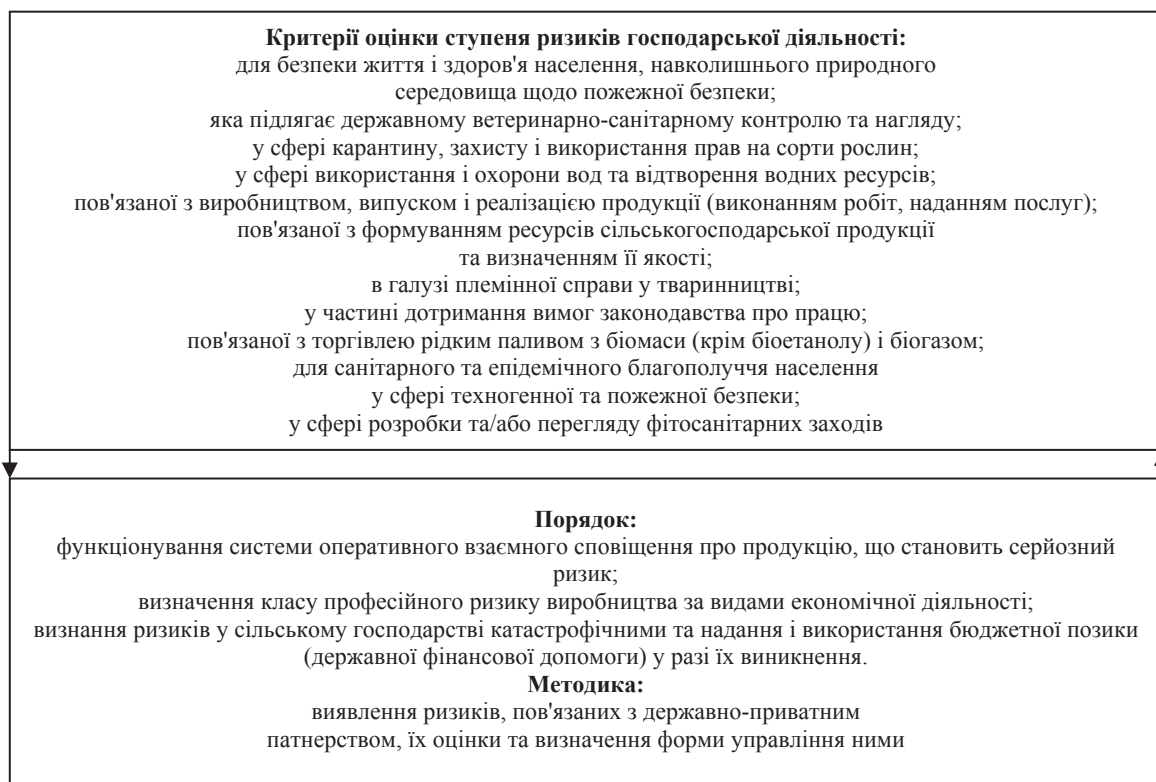

Рис. 2. Критерії та порядки розподілу суб'єктів господарювання за ступенем ризику їх господарської діяльності

Джерело: Узагальнення автором змісту нормативно-правових актів України.

У 2007 році Кабінет Міністрів України затвердив Порядок розподілу суб'єктів господарювання за ступенем ризику їхньої діяльності для безпеки життя і здоров'я населення, природного середовища щодо пожежної безпеки (постанова № 1324); у 2008 році – критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від діяльності у частині додержання порядку формування, встановлення та застосування цін (постанова № 483); критерії оцінки ступеня ризику від проведення діяльності, яка підлягає державному ветеринарно-санітарному контролю й нагляду (постанова № 848), порядок розподілу за ступенем ризику діяльності у сфері карантину рослин (постанова № 947); критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від діяльності: з використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів (постанова № 1139); з виробництва, випуску і реалізації продукції (постанова № 1164). У 2009 році – критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від діяльності: пов'язаної з формуванням ресурсів

продукції сільського господарства та визначенням її якості (постанова № 65); з насінництва (постанова № 406); з погляду державного контролю за використанням та охороною земель (постанова № 477); у сфері захисту рослин. У 2010 році – критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від діяльності у частині дотримання вимог законодавства про працю (постанова № 1059). У 2011 році – Методика виявлення ризиків, пов'язаних з державно-приватним партнерством (постанова № 232), критерій оцінювання ступеня ризику від діяльності: з використання прав на сорти рослин (постанова № 1113); з торгівлі рідким паливом з біомаси і біогазом (постанова № 1116). У 2012 році – Порядок визначення класу професійного ризику виробництва за видами економічної діяльності (постанова № 237), Порядок визнання ризиків у сільському господарстві катастрофічними та надання й використання бюджетної позики (державної фінансової підтримки) у разі їх виникнення (постанова № 841).

Висновки. Вищенаведене дає змогу стверджувати, що перехід вітчизняного сільськогосподарства на ринково-підприємницькі рейки суттєво підвищує галузеві ризики, що вимагає зосередження системи державного регулювання на удосконаленні

відповідних правових механізмів, які хоча поступово й розширюють і поглиблюють свій вплив на мінімізацію аграрних ризиків, але ще не забезпечують прискорений інвестиційно-інноваційний розвиток галузі.

Список використаних джерел

1. Саблук П.Т. Розвиток земельних відносин в Україні / П.Т. Саблук. – К.: ННЦ ІАЕ, 2006. – 396 с.
2. Кропивко М.Ф. Кластерний підхід до управління сільським розвитком / М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С.55-58.
3. Шпикуляк О.Г. Інституції аграрного ринку: моногр. / О.Г. Шпикуляк. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 480 с.
4. Діброва А.Д. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.00.03 „Економіка та управління національним господарством” / А. Д. Діброва. – К., 2008. – 40 с.
5. Чепурко В.В. Економічний ризик аграрного виробництва: автореф. дис... на здобуття наук. ступ. д-ра екон. наук: 08.07.02 / В.В. Чепурко; НАН України, Інститут економіки. – К., 2001. – 33 с.
6. Минка А.П. Управління підприємницьким ризиком в агробізнесі: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.02 / А.П. Минка; Інститут аграрної економіки УААН. – К., 2001. – 22 с.
7. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. / А.Смит; пер. с англ. – М.: ЭКСМО, 2007. – 960 с.
8. Маркс К. Экономическая рукопись 1861-1863 годов (процесс производства капитала). Часть вторая // К.Маркс и Ф.Энгельс. Изд.2-е, т. 47. – М.: Госполитиздат, 1973. – 659 с.
9. Маркс К. Капитал. Том 1. / К.Маркс и Ф.Энгельс. Соч., изд.2-е, т. 23. – М.: Госполитиздат, 1960. – 790 с.
10. Маршалл А. Принципы экономической науки, т.3; пер с англ. / А. Маршал. – М., Издат. группа “Прогресс”, 1993. – 351 с.
11. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег; пер. с англ. / Дж. М. Кейнс. – М.: Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.
12. Мизес Л. Индивид, рынок и правовое государство; пер. с англ. / Л. Мизес. – СПб.: Пневма, 1999. – 196 с.
13. Найт Ф.Х. Риск, неопределенность и прибыль; пер. с англ. / Ф.Х. Найт. – М.: Дело, 2003. – 360 с.
14. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития; пер. с англ. / Й.А. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1982. – 354 с.
15. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. т. 2, книга II / К. Маркс и Ф. Энгельс. Изд. 2-е, т. 24. – М.: Госполитиздат, 1961. – С. 3-648.
16. Гэлбрейт Дж. Новое индустриальное общество: пер. с англ. / Дж. Гэлбрейт. – М.: ООО «Изд-во АСТ», 2004. – 602 с.

Стаття надійшла до редакції 08.12.2012 р.

*

УДК 368.2

І.В. ШУЛЄШОВА, аспірант*

Сумський національний аграрний університет

Перестраховування як механізм забезпечення фінансової стійкості страхової компанії

Український страховий ринок знаходиться на етапі відродження після кризи 2008 року. За оцінкою Державної комісії з регулювання фінансових послуг у 2011 році він ще не досяг докризового рівня. Тому важливими є питання забезпечення стійкості страхових компаній та страхового ринку в цілому, в умовах нестачі фінансових ресурсів страховиків через збільшення потреб страхувальників. Механізм перестраховування є одним із методів поліпшення стійкості страхової компанії. Перестраховування як важли-

вий фінансовий інструмент покликане підтримувати необхідний фінансовий стан страхової компанії незалежно від величини її активів, воно розширює фінансові можливості компанії. Однак його здійснення потребує додаткових фінансових ресурсів у вигляді перестрахових премій, а їхнє завищення або заниження негативно впливає на стійкість страхової компанії – саме стійкість і достатній обсяг фінансових ресурсів зумовлюють розвиток та стабільну діяльність компанії.

Постановка проблеми. Досліджуючи особливості і значимість перестрахових операцій необхідно зазначити, що використання

* Науковий керівник – В.А. Борисова, доктор економічних наук, професор.